

УДК 341.231.14:17.026.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-2>**Пивовар Інна Василівна,**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
вулиця Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1057-350X>

СУЧАСНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ

Анотація. У контексті доведення актуальності теми дослідження встановлено, що гідність як юридична категорія є багатовимірним явищем у реаліях сьогодення, оскільки вона, маючи невичерпний зміст, є невід'ємним компонентом правового буття, при цьому її можна розуміти як природне благо та цінність, що не обмежується виключно правовими межами. У правовій доктрині людську гідність можна трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, яке, по суті, являє собою критерій допустимості можливих обмежень прав та свобод людини. Нині питання щодо права на гідність є болючим для українського суспільства та, зважаючи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, потребує нового осмислення, зокрема налагодження дієвих механізмів правового реагування за його порушення.

У загальній теорії держави і права можемо виділити два механізми сучасної моделі регулювання права на людську гідність: національний та міжнародний. Національний механізм включає у себе заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи поводження тощо. Неодноразово Конституційний Суд України розглядав справи щодо людської гідності та формував правову позицію щодо безумовного характеру цього права.

З огляду на сьогоденні реалії справедливо можемо констатувати декларативність зазначених норм та відсутність дієвого механізму забезпечення конституційного права людини на гідність. Окрім очевидного впливу війни, право людини на гідність стикається і з іншими проблемами, серед яких – корупція, зловживання посадовими особами своєю владою, стигматизація вразливих груп населення тощо.

Судовий захист права на людську гідність є певним засобом його забезпечення, але він не є достатнім, а тому це право вимагає розширення свого захисту на практичній площині.

Ключові слова: держава, право, людська гідність, право на життя, верховенство права, права та свободи людини.

Pyvovar Inna. Modern model of realization of the right to human dignity

Abstract. In the context of proving the relevance of the research topic, it was established that dignity as a legal category is a multidimensional phenomenon in today's realities, since it, having an inexhaustible content, is an integral component of legal existence, while it can be understood as a natural good and value that is not limited exclusively by legal boundaries.

In legal doctrine, human dignity can be interpreted as a right guaranteed by Article 28 of the Constitution of Ukraine, and which, in essence, is a criterion for the admissibility of possible restrictions on human rights and freedoms.

Today, the issue of the right to dignity is a painful one for Ukrainian society and, given the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, requires a new understanding, in particular, the establishment of effective mechanisms for legal response to its violation. In the general theory of state and law, we can distinguish two mechanisms of the modern model of regulation of the right to human dignity: national and international. The national mechanism includes the prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment, etc.

The Constitutional Court of Ukraine has repeatedly considered cases regarding human dignity and formed a legal position on the unconditional nature of this right. Considering today's realities, we can rightly state the declarative nature of the above norms and the absence of an effective mechanism for ensuring the constitutional human right to dignity.

In addition to the obvious impact of war, the human right to dignity faces other challenges, including corruption, abuse of power by officials, stigmatization of vulnerable groups, and so on.

Judicial protection of the right to human dignity is a certain means of ensuring it, but it is not sufficient, and therefore this right requires expanding its protection on a practical level.

Key words: state, law, human dignity, right to life, rule of law, human rights and freedom.

Вступ. Сучасна модель реалізації права на людську гідність є невід'ємним етапом у розвитку соціуму. Право на гідність посідає головне місце у системі конституційного права. Основне закріплення права на гідність визначено в Основному Законі України, а саме Конституції України, яка закріплює реалізацію права на людську гідність. Безумовно, однією із головних якостей людини є гідність, оскільки вона завжди знаходить своє місце поряд із такими якостями, як чесноти, совість, добродійність. Без перебільшення можна стверджувати, що гідність – це одне із найбільших надбань людства, як загальноісторичних, так і загальнокультурних.

Матеріали та методи. Мета цієї статті полягає у сучасній моделі реалізації права на людську гідність. Людська гідність використовується демократичними державами як одна із характерних рис конституційного устрою держави. Державою закріплені принципи і норми, які визначають права людини та людську гідність як невід'ємну ознаку людини, яка необхідна для її вільного розвитку в суспільстві та державі, як міру поведінки. Також Конституцією України статтею 3 визначено, що однією з найвищих соціальних цінностей є честь та гідність людини.

Результати. Відповідно, такою проблематикою реалізації права на людську гідність займалися такі вчені, як: О. Гришук, В. Вдовіченко, В. Кампо, А. Барак, та законодавці М. Марченко та М. Оніщенко. Гідність як юридична категорія є багатовимірним явищем у реаліях сьогодення, оскільки вона, маючи невичерпний зміст, є невід'ємним компонентом правового буття, при цьому її можна розуміти як природне благо та цінність, що не обмежується виключно правовими межами. У правовій доктрині людську гідність можна трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, яке, по суті, являє собою критерій допустимості можливих обмежень прав та свобод людини. Нині питання щодо права на гідність є болючим для українського суспільства та, зважаючи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, потребує нового осмислення, зокрема налагодження

дієвих механізмів правового реагування за його порушення.

Законодавець Н. Оніщенко у своїх дослідженнях стверджує, що під час розгляду взаємозв'язку держави, права і свободи особи необхідно зазначити, що наявні права і свободи, які в жодному разі не повинні обмежуватися, це – природні права і свободи людини. Основний зміст багатьох юридичних гарантій свободи особи полягає у забезпеченні необхідних умов для нормального життя та активної діяльності громадян у суспільстві [1, с. 72].

Також звернемося до теоретичних аспектів цього питання. Так, В. Вдовіченко та В. Кампо на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури виділили три основні концепції права на людську гідність: перша – нормативно-позитивістська – полягає у тому, що право на людську гідність розглядається як формально-визнане право, яке забезпечується відповідним правовим захистом; друга – соціолого-позитивістська – розглядає право на людську гідність як право, закріплене у ненормативних джерелах (суспільна і судова практика тощо). Це право може бути захищене за допомогою суспільно-правової практики; при цьому факт порушення права особи на людську гідність є єдиною підставою для його правового захисту, третя – природно-правова, згідно з якою право на людську гідність – це моральний імператив, що має надправове, ціннісне значення. Ця природна правоцінність захищається у правовому порядку (в демократичних країнах), шляхом мирних чи збройних революцій (в епоху абсолютних монархій тощо) або взагалі не захищається (у тоталітарних державах) [2, с. 61].

Імпонує точка зору М. Маренко, який відзначає, що право на людську гідність фактично існує в українській правовій системі у двох вимірах: беручи до уваги ст.ст. 3 та 21 Конституції України – як елемент провідного права особи, сутність природних прав та аналізуючи ст. 28 Основного Закону – конкретно визначене позитивне право [3, с. 182].

На міжнародному рівні право на людську гідність виражається через імперативну норму (*jus cogens*), яка категорично забороняє всі

форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань. Серед основних документів, які закріплюють таке право, слід виокремити Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 р. (у Декларації і у Преамбулі, і у ст. 1 вказано, що гідність властива всім людям, і всі вони народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; у ст. 22 зазначається, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави»); Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (ст. 3 містить положення щодо того, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню; норму, що закріплює аналогічне положення, містить і ст. 5 вищезазначеної Декларації); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., де зазначається, що «...визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, ... є основою свободи, справедливості і загального миру...» (Преамбула обох документів містить аналогічну тезу); Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 р. Також слід зазначити положення Договору про Європейський Союз, зокрема система правових орієнтирів, яка була закладена в його основу, включає у себе повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та повагу до прав людини.

З огляду на сьогоденні реалії справедливо можемо констатувати декларативність зазначених норм та відсутність дієвого механізму забезпечення конституційного права людини на гідність. Окрім очевидного впливу війни, право людини на гідність стикається і з іншими проблемами, серед яких – корупція,

зловживання посадовими особами своєю владою, стигматизація вразливих груп населення тощо. Судовий захист права на людську гідність є певним засобом його забезпечення, але він не є достатнім, а тому це право вимагає розширення свого захисту на практичній площині. Це може включати утвердження поваги до людської гідності, адже саме розуміння прав та свобод починається з усвідомлення цінності людської гідності. Зауважимо, що неусвідомлення цінності самої людини та її гідності призводить до значних негативних наслідків у правотворчій сфері і, як наслідок, у сфері правозастосування. Також захисту зазначеного права сприяло б удосконалення механізмів забезпечення захисту прав у зоні конфлікту, посилення соціальних програм для вразливих груп, проведення антикорупційної реформи, розвиток правової освіти та підвищення рівня правової обізнаності серед населення тощо.

Неможливо не погодитися із слушною думкою вітчизняних науковців про те, що право на повагу до людської гідності практично в усіх конституційних системах є абсолютним, як і право на життя. А це означає, що держава не може встановлювати обмеження права на реалізацію людської гідності [4, с. 22].

Право на життя та на охорону здоров'я – це передусім забезпечення відповідного якісного життєвого рівня. Крім того, це право передбачає також наявність безпечного для життя та здоров'я людини навколишнього природного середовища [5, с. 22].

З метою визначення поняття «якість життя» звернемося до «Енциклопедії державного управління» (2011 р.), у якій вказаний термін визначається, як комплексна інтегральна характеристика становища людини в різних соціальних системах і структурах, показник міри її соціальних свобод і можливостей для всебічного розвитку, задоволення матеріальних і нематеріальних (у тому числі духовних) потреб. На відміну від категорії «рівень життя», що відображає здебільшого кількісні параметри, поняття «якість життя» синтезує та розкриває якісні параметри життя: якість праці, наявність якісного харчування,

житла, міцного здоров'я, якості одягу, якісний рівень сфери освіти, охорони здоров'я, довкілля, високий морально-психологічний стан людини, наявність достатнього вільного часу для розвитку творчих здібностей людини тощо [6, с. 728].

Висновки. Отже, таким чином, можемо чітко сказати, що говорячи про забезпечення одного із першочергових прав людини – це право на повагу до гідності, шляхом гарантування державою гідних умов для існування, зокрема через забезпечення права на життя та охорону здоров'я, необхідно зазначити, що їх захист та реалізація відображені в трьох групах джерел європейського права: первинного, вторинного та прецедентного.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що сучасна модель та проблема механізму забезпечення права людини на гідність насамперед полягає не у нормативному закріпленні, а у правозастосовчій практиці, що у такому контексті тісно переплітається із морально-етичним складником. Наявний механізм захисту права на людську гідність не є нині досить ефективним та потребує свого розширення, зокрема через утвердження поваги до людської гідності через розвиток правової освіти та підвищення рівня правової обізнаності серед населення, вдосконалення механізмів забезпечення захисту прав у зоні конфлікту, посилення соціальних програм для вразливих груп, проведення антикорупційної реформи тощо.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. Свобода, гідність та рівень людини крізь європейський фокус. *Матеріали міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті Л.В. Юзькова*. 2018. С. 72–74.
2. Вдовіченко В., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_5_12.
3. Марченко М.А. Нормативно-правове закріплення права на повагу до людської гідності в українській та європейській правових системах (порівняльно-правовий аспект). *Альманах права*. 2019. № 10. С. 180–184. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/10/almanah-prava-10-2019.pdf>.
4. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Матеріали міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті Л. Юзькова*. 2018. С. 15–22.
5. Лещенко В.В., Радиш Я.Ф. Права людини на життя та охорону здоров'я – методологічна основа державного управління здоров'ям: вступ до проблеми. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 104–117. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/14.pdf>.
6. Енциклопедія державного управління. Т. 1: Теорія державного управління / ред. Ковбасюк Ю.В., Князев В.М., Розпутенко І.В. та ін. Київ : НАДУ, 2011. 748 с.

References:

1. Onishchenko, N. (2018). Libertas, dignitas et gradus humanus per umbilicum Europaeum. *Materiae scientificae et practicae memoriae L.V. Yuzkov*. Pp. 72–74 [in Ukrainian].
2. Vdovichenko, V., Campo, V. (2012). The right to human dignity: Ukrainian theory and practice in the context of European experience [Ius ad dignitatem humanam: theoria et praxis Ucrainae in contextu experientiae Europaeae]. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*. 5. Pp. 60–70. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_5_12 [in Ukrainian].
3. Marchenko, M.A. (2019). Normative and legal consolidation of the right to respect for human dignity in Ukrainian and European legal systems (comparative legal aspect) [Normativum et legale consolidationis ius observandi dignitatem humanam in systematis iuridicis Ucrainae et Europae (comparativo iuridico)]. *Kyiv: Almanac of Law*. 10. Pp. 180–184. Retrieved from: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/10/almanah-prava-10-2019.pdf> [in Ukrainian].
4. Shevchuk, S. (2018). Human dignity in the system of constitutional values. *Materiae scientificae et practicae in seminario internationali memoriae L. Yuzkova*. Pp. 15–22 [in Ukrainian].
5. Leshchenko, V.V., Radysh, Ya.F. (2014). Human rights to life and health care – methodological basis of public administration in the health care sector: introduction to the problem. *Publica administratio: theoria et praxis*. Pp. 104–117. Retrieved from: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/14.pdf> [in Ukrainian].
6. Kovbasyuk, Y.V., Knyazev, V.M., Rozputenko, I.V. (2011). *Encyclopedia of Public Administration [Theoria Administrationis Publicae]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].